

Litteraturens Stockholm

- staden ur tre författarperspektiv

Handledare
Mikael Gappo

Abstract

I uppsatsen undersöks hur Stockholm skildras i litteraturen, med utgångspunkt i de tre verken *Röda rummet* av August Strindberg, *Förvillelser* av Hjalmar Söderberg och *Sommaren med Monika* av Per Anders Fogelström. Beskrivningarna av tre olika platser i verken, samt beskrivningen av staden som helhet jämförs och diskuteras. De tre platser som jämförs är Humlegården, Slussen och Stockholms skärgård. Bakgrunden till uppsatsen är främst information om författarna själva samt om Stockholms historia.

Stockholms beskrivs som en vacker stad med många möjligheter, men också som en plats där fattigdomen ständigt finns närvarande. De olikheter som finns i hur författarna beskriver staden bottenar till stor del i vilken bakgrund de har och vilka platser som varit viktiga i deras liv.

Sökord: stockholm, strindberg, söderberg, fogelström, sekelskiftet, humlegården, slussen, skärgård, stockholmsskildring,

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	s. 1
1.1 Syfte	s. 1
1.2 Bakgrund	s. 1
1.3 Metod	s. 2
2. FÖRFATTARNA	s. 3
2.1 August Strindberg	s. 3
2.2 Hjalmar Söderberg	s. 5
2.3 Per Anders Fogelström	s. 5
3. STOCKHOLM	s. 6
3.1 Humlegården	s. 6
3.2 Slussen	s. 7
3.3 Stockholms skärgård	s. 9
4. SLUTSATS	s. 10
4.1 Staden	s. 10
4.2 Platserna	s. 10
5. DISKUSSION	s. 11
6. LITTERATURFÖRTECKNING	s. 13

BILAGOR

Bilaga 1 Karta över Stockholm 1885

1. INLEDNING

Otaliga forskare och författare har behandlat ämnet "Stockholm i litteraturen". Det är knappast förvånande med tanke på den uppsjö av litteratur som finns att tillgå i ämnet. Stockholmsskildringar av författare som August Strindberg, Hjalmar Söderberg och Per Anders Fogelström räknas alla som klassiker inom den svenska litteraturen.

Genom att läsa och ta del av litteratur som utspelar sig i Stockholm, kan bekanta platser upplevas i nytt ljus. Likt alla huvudstäder förändras Stockholm ständigt, vilket gör staden särdeles intressant att studera med några av våra största författare som ledsagare.

1.1 Syfte

Uppsatsen avser att undersöka hur Stockholm skildras i litteraturen, med utgångspunkt i tre för staden utmärkande områden. Särskilt kommer områdena kring Humlegården, Slussen och Stockholms skärgård att undersökas. Verken *Röda rummet* av August Strindberg, *Förvillelser* av Hjalmar Söderberg och *Sommaren med Monika* av Per Anders Fogelström används som grund för undersökningen. Främst kommer Stockholm kring sekelskiftet att beskrivas, eftersom böckerna i första hand utspelar sig under denna tid.

Frågeställningarna för uppsatsen är:

- Hur skildras staden som helhet, vilka intryck får läsaren?
- Hur beskrivs de tre områdena: Humlegården, Slussen och Skärgården?

1.2 Bakgrund

Röda rummet är en av August Strindbergs mest lästa romaner. Den innehåller detaljrika beskrivningar av Stockholm, både sedd genom huvudpersonernas ögon och av en yttre betraktares allseende blick. Boken handlar den unge mannen Arvid Falk, som lämnat sin ämbetsmannatjänst för att istället bli litteratör. Det målande språket och de ingående beskrivningarna av Stockholms innerstad och Östermalmsområdet gör boken lämplig för undersökningen.

Boken, som utkom 1879, anses vara början på den svenska realismen. Med flera för tiden uppseendeväckande samhällskritiska inslag blev boken mycket omdiskuterad.¹

Till hjälp att tolka *Röda rummet*, och förstå Strindbergs person och liv används boken *Strindberg på Östermalm* av Karl Olov Sommar och *Vandra med August Strindberg* av Anita Persson.

Förvillelser, utkom 1895 och var Hjalmar Söderbergs första roman. Debutromanen satte omedelbart Söderberg på kartan som en stor stockholmsskildrare.²

Även detta verk kretsar till största delen kring Stockholms överklass. Huvudpersonen Tomas Weber är en nytexaminerad student som spenderar dagarna med att driva omkring i staden. Boken innehåller många intressanta miljöbeskrivningar och incidenter som inträffar under

¹ Järv. August Strindberg.

² Olofsson. Hjalmar Söderberg.

Tomas Webers strövtåg genom staden. Boken *Hjalmar Söderbergs Stockholm* av Bure Holmbäck, används i arbetet för att beskriva Söderbergs person och litteratur.

Det tredje verket är *Sommaren med Monika* av Per Anders Fogelström. Detta är det yngsta av de tre verken vilket gör att det sticker ut i undersökningen. En stor del av handlingen utspelar sig på Södermalm och i Stockholms skärgård. Boken handlar om den brinnande ungdomskärleken mellan den allvarlige Harry Lund och den lekfulla Monika Eriksson. De två förälskade ungdomarna flyr stadslivet under sommaren och lever tillsammans på en motorbåt ute i skärgården.

1.3 Metod

Uppsatsen har strukturerats med frågeställningarna i åtanke. Först beskrivs de tre författarna, deras person, den tid under vilken de verkade samt de platser i Stockholm där de ofta vistades. Detta ökar bakgrundsförståelsen för de tre verken och gör också att frågeställningen går att se ur ett bredare perspektiv och inte enbart utifrån beskrivningarna i böckerna.

Därefter behandlas Humlegården, Slussen och Stockholms skärgård i tur och ordning. Platsens dåvarande utseende och historia sammanfattas och jämförs med beskrivningen i litteraturen. Dess nuvarande utseende kommer också till viss del beskrivas för att öka diskussionens djup.

Slutligen följer jämförelsen mellan hur staden skildras av de olika författarna samt hur de enskilda platserna beskrivs.

Genom litteraturstudier avses uppsatsens frågeställningar besvaras. De tre verken har valts ut med omsorg och efter hur stort utrymme stadsskildringen fått, de är alla kända för sina rika miljöbeskrivningar vilket gör dem lämpliga för undersökningen.

Utöver de tre verken används även andra böcker som underlag för beskrivningen av författarna och deras verk.

Boken *Strindberg på Östermalm* av Carl Olov Sommar ger mycket utförlig information om August Strindberg som person och om de platser han bodde på, vilket gör den intressant för uppsatsen. Carl Olov Sommar arbetade som vice VD för Dagens Nyheter under ca 20 års tid och har skrivit ett flertal böcker om olika svenska författare³. Av den anledningen kan hans bok anses vara relevant och trovärdig som källa. Det är dock värt att notera att det alltid föreligger viss osäkerhet när personer som levtt för "länge" sedan beskrivs. Mycket information hämtas från brev eller allmänna handlingar vilket aldrig kan ge en fullt tillräcklig bild av personen i fråga. Sommar nämner dock att Strindberg har fört dagbok under många år, och han citerar ofta ur denna. Detta ger en mer trovärdig och tydlig bild av vem Strindberg verkligen var.

Ytterligare en bok, *Vandra med August Strindberg* av Anita Persson, används för att beskriva de platser som förekommer i *Röda rummet* samt de platser där Strindberg själv levde och verkade. På

³ Carl Olov Sommar. *Nationalencyklopedin*.

sin hemsida beskriver Anita Persson sig själv som före detta intendent på Strindbergsmuseet samt numera föreläsare, vandrare och skribent på temat Strindberg. Hon leder ständigt olika vandringar i Stockholm där hon presenterar olika miljöer och berättelser med anknytning till August Strindberg.⁴ Hennes bok kan därför påstås ge en god och trovärdig inblick i äldre tiders Stockholm, samt Strindbergs liv.

Hjalmar Söderbergs Stockholm av Bure Holmbäck ger god insyn i Söderbergs liv och skrivande. Bure Holmbäck beskrivs enligt Nationalencyklopedin som ”en framstående kännare av Hjalmar Söderberg”⁵, vilket gör hans bok extra intressant. Holmbäck har skrivit flera studier om Söderberg samt en biografi. Hans bok kan därför ses som ett bra val för att fördjupa beskrivningarna av Hjalmar Söderberg. Liksom med Strindberg är det dock viktigt att betänka att Söderberg levde för ungefär hundra år sedan varför det finns viss osäkerhet kring hans person.

Förutom att utgöra grunden för informationen om Per Anders Fogelström används *Stockholmskällan* för att hämta information, bilder och kartor som rör temat. *Stockholmskällan* är en tjänst som drivs av Stockholms stad i samarbete med ett flertal olika museer och institutioner. Syftet med projektet är att göra information från olika samlingar tillgängligt på nätet. Det är därför möjligt att direkt undersöka källmaterial, som exempelvis intressanta fotografier och kartor. Detta gör att *Stockholmskällan* är en intressant och ovärderlig tjänst för undersökningen.

Andra böcker som används för att inhämta översiktlig information om olika platser är *Stockholms historia* av Lars Ericson Wolke och *Stockholm från tid till annan* av Svante Björkum. Utöver detta används även information från Nationalencyklopedin för att fylla ut informationen från böckerna. Nationalencyklopedin är en seriös tjänst som finns tillgänglig på nätet. De använder sig av riktiga källor som underlag för sina artiklar, och författarna är oftast specialister inom sitt område.

2. FÖRFATTARNA

August Strindberg, Hjalmar Söderberg och Per Anders Fogelström räknas till de främsta stockholmsskildrarna. Det är därför ofta deras skildringar av staden som är passande att gå tillbaka till i undersökningar av hur Stockholm framställs och presenteras i litteraturen.

2.1 August Strindberg

August Strindberg (1849-1912), är en av de mest kända svenska författarna. Under sin levnad skrev han både romaner och dramer. I och med att boken *Röda rummet* publicerades 1879 påbörjade realismen sitt intåg i den svenska litteraturen.

⁴ Strindbergsvandringar med Anita Persson. Om Anita Persson.

⁵ Bure Holmbäck. *Nationalencyklopedin*.

Boken serverade svidande samhällskritik och blev genast mycket uppmärksammad, både som stockholmskildring men även som satir.

Strindberg fortsatte på den inslagna banan och fick på så sätt många fiender. I mitten av 80-talet flyttade Strindberg med familjen utomlands av samma skäl. Äktenskapet med hustrun Siri von Essen blev allt mer problematiskt, vilket även märks i hans verk från perioden, exempelvis i novellsamlingarna *Giftas I-II*. Strindberg återvände till Sverige igen 1889 och ett par år senare tog äktenskapet slut.⁶

Han bosatte sig nu på Östermalm, på Karlavägen i det hus han kallade för Röda Huset⁷, som tyvärr inte står kvar idag. Där kom han att bo under relativt lång tid, och det var där han bodde tillsammans med sin andra hustru, Harriet Bosse, innan även det äktenskapet tog slut efter endast tre år. När de båda makarna separerade 1903 upphörde de inte att träffas, Harriet kom ofta på besök till Röda huset och de fortsatte att spendera förvånansvärt mycket tid tillsammans. De hade även en dotter tillsammans, vilket självklart bidrog till en anledning att träffas.⁸

Under denna tid tog Strindberg varje morgon långa promenader i Stockholm, detta gav honom inspiration och uppslag till dagens skrivande. I en artikel för Dagens Nyheter som Strindberg skrivit 1905 beskriver han en av sina morgonpromenader längs Strandvägen.

Bild 1. Strindbergs bostad på Karlavägen 40.

”Strandvägen öppnar sig, och man står i ett ljushav; klockstapeln på Skansen är visarn, som pekar ut var solen i dag skall gå upp, och luften dallrar redan i brytningen mellan natt och morgon. Själva Strandvägen ligger som en terrass med sina fint färgtonade hus på ena sidan och skutorna på den andra, vilka när de torka segel formerna en tavla av gammal sjöbatalj och som vi östermalmare kalla Trafalger när vi får se den.”

Detta visar att Strindberg verkligen levde i samklang med sin stad, som han kände till punkt och pricka. Efter promenaden kunde han sätta sig vid sitt välordnade skrivbord och författa⁹.

Strindberg bjöd ofta in vänner till bostaden på Karlavägen. Främst träffade han konstnärer som Carl Eldh, men han umgicks även med musiker och ibland med andra författare. De närmaste vännerna bjöd han in till så kallade *Beethovenkvällar* då hans vän Tor Aulin spelade musik varefter gästerna tog del av den tillredda Beethovensupén.¹⁰

⁶ Järv. August Strindberg.

⁷ Hasselgren, Ingemar. Karlavägen 80 vid Karlaplan. T.h. Narvavägen.

⁸ Sommar. *Strindberg på Östermalm*, 31.

⁹ *ibid*, 34.

¹⁰ Persson, Anita. *Vandra med August Strindberg*, 132 f.

Strindberg vistades under sitt liv ofta på olika platser i Stockholms skärgård. En plats han besökte många somrar i sin ungdom var Kymmendö. Det är en plats han ofta hänvisar till i olika verk, bland annat i novellen *Vidskepelse*. I dikten *Moln-Bilder* beskrivs Kymmendö:

”Ö, du min grönskande ö,
Blomkorg i havets våg...”

2.2 Hjalmar Söderberg

Hjalmar Söderberg (1869-1941) levde, liksom Strindberg inte enbart i Stockholm under sitt liv. Han bodde växelvis i Stockholm och i Köpenhamn från 1906. Trots det fortsatte han att skriva romaner som utspelade sig i hemstaden. Enligt Bure Holmbäck beskrev Söderberg inte bara Stockholm i sina verk, utan även andra städer.¹¹

Söderberg växte upp i närheten av Humlegården på Östermalm. Familjen bodde på olika adresser, men intrycken från dessa kvarter upphör inte att speglas i hans verk. Då hans debutroman *Förvillelser* publicerades bodde han på Nybrogatan 36, vilket låg mycket nära hans gamla barndomskvarter.¹²

Hans litterära bana började redan när han var i 20 årsåldern, då han skrev för Dagens Nyheter. Egna romaner började han skriva först efter att han blivit känd som kulturjournalist. På slutet av 90-talet övergick han till att skriva för Svenska Dagbladet.¹³

Romanen *Förvillelser*, som utkom 1895, försökte Söderberg ursprungligen få publicerad av förlaget Wahlström och Widstrand, men det blev Albert Bonniers förlag som valde att ge ut boken. I ett brev till Wahlström och Widstrand beskriver han själv boken:

”Det är en Stockholmsnovell, till innehåll och syfte gående i ungefär den riktning, som titeln angifver, nämligen pikant moralisk; dock är möjligt, att det pikanta elementet åtminstone vid en yttlig läsning något litet öfverväger det moraliska.”

När boken väl publicerades blev den mycket omdiskuterad och ledde till att Hjalmar Söderberg kallades för en ”ungdomens förförare”.¹⁴

På ålderdomen övergick Söderberg till att skriva böcker som behandlade mer religiösa teman. Han presenterade sin religionsforskning i tre olika verk¹⁵.

2.3 Per Anders Fogelström

Per Anders Fogelström (1917-1998) har skrivit en mängd böcker som utspelar sig i Stockholm, och hör till de främsta stockholmsskildrarna. Själv växte han upp med sin mor på Södermalm, vilket också är den miljö som hans verk ofta utspelar sig i. Han gick i skola på Östermalm, men hoppade av gymnasiet för att arbeta i en bokhandel.

Hans litterära debut var diktsamlingen *Orons giriga händer*, som utkom 1947. Han började därefter arbeta som journalist, och skrev sin första roman två år senare.

¹¹ Holmbäck. *Hjalmar Söderbergs Stockholm*, 11 f.

¹² ibid, 46.

¹³ Olofsson. Hjalmar Söderberg.

¹⁴ Söderberg. *Brev till Wahlström och Widstrand*.

¹⁵ Olofsson. Hjalmar Söderberg.

Det stora genombrottet kom några år senare, när *Sommaren med Monika* publicerades.¹⁶

De verk Fogelström är mest känd för är hans historiska romaner, däribland *Mina drömmars stad*-serien. Även dessa verk utspelar sig på Södermalm. De handlar om livet som arbetare i Stockholm, den första boken i serien börjar mitt under industrialiseringen.¹⁷

Fogelström var under hela sitt liv en mycket aktiv medlem av olika föreningar. Han kom från ett religiöst hem och var som barn medlem i *Sofia kyrkas ungdomsverksamhet*. När han var i 30-årsåldern grundade han en ny ungdomsverksamhet, utan religiösa inslag, *Vitabergsklubben*. Han bildade senare även *Förbundet för religionsfrihet* tillsammans med Ture Nerman.

Under sitt liv engagerade han sig även i debatten mot en svensk atombomb och rivningen av Klarakvarteren.¹⁸

Han utsågs 1963 till ordförande i världens äldsta fredsorganisation, svenska *Freds- och Skiljedomsföreningen*¹⁹.

3. STOCKHOLM

3.1 Humlegården

Humlegården anlades under mitten av 1700-talet och är idag en av Stockholms äldsta parker. Området kallades då för Ladugårdslandet, och inte för Östermalm som idag. Parkens läge är markerad på kartan i bilaga 1. Utmärkande element i parken är det stora Linnémonumentet av Fritjof Kjellberg som avtäcktes 1885²⁰, samt Kungliga biblioteket.

I *Röda rummet* finns flera beskrivningar av området kring och i Humlegården. I början av det tredje kapitlet ”Nybyggarna på Lill-Jans” beskrivs Arvid Falks väg från Norrlandsgatan och bort mot Stora Humlegårdsgatan och in i Humlegården.

”...han vandrade utan mål och gick rätt fram; snart började stenläggningen bli ojäm, tråkåkar efterträdde stenhusen, illa klädda människor kastade misstänksamma blickar på den snyggt klädde personen som så tidigt besökte deras kvarter och utsvultna hundar morrade hotande mot främlingen. (—) Han gick in i Humlegården. Generalfältygmästarens kor hade redan tagit sitt mulbete i anspråk, de gamla skralliga äppelträden gjorde försök att sätta i blom, lindarne stodo gröna och ekorrarne lekte uppe i kronorna.”²¹

Denna beskrivning av humlegården med omnejd känns mycket främmande idag. Östermalm kallades för Ladugårdslandet ända fram till 1885, och hela stadsdelen var mycket olik det område

¹⁶ Stockholmskällan. Per Anders Fogelström.

¹⁷ Nationalencyklopedin. Per Anders Fogelström.

¹⁸ Stockholmskällan. Per Anders Fogelström.

¹⁹ Nationalencyklopedin. Per Anders Fogelström.

²⁰ Stockholmskällan. Linnémonumentet.

²¹ Strindberg. *Nybyggarna på Lill-Jans*, i *Röda rummet*.

som existerar idag. På 1800-talet bosatte sig allt fler välbärgade familjer på Ladugårdslandet samtidigt som de tidigare fattigkvarteren var kvar.²²

Kungliga biblioteket i Humlegården stod färdigt 1878, och byggnaden kom att förändra parken. När biblioteket invigdes upphörde kor att släppas ut på bete i parken, och Humlegården antog mer rollen av en modern stadspark. August Strindberg arbetade under en tid på det nya biblioteket.²³

I Strindbergs beskrivning anas en park där kor ännu betar om somrarna, det är en plats där det ålderdomliga lever kvar sida vid sida med den snabbt växande staden. Fattigdomen är stor men samtidigt finns borgerskapets bostäder bara några kvarter bort. När Falk väl kommit in i parken och promenerar omkring i grönskan känner han sig ”fri, trotsigt fri”, sommarljuset och parkens natur tränger in i hans inre och gör honom upprymd och glad.

Hjalmar Söderberg beskriver i sin bok *Förvillelser* samma plats såhär:

”Och helt nära, framme i prosceniet, avskild från de andra träden, står en grön och stor och mycket gammal ask. Under dess krona drömmar skuggan mörk och sammetsdunkelt grön. Och lyser icke där i gräset något vitaktigt och mjukt, som kunde vara en kvinnas mjuka kropp? (—) Om det vore Märta! Och åter fladdrade de gula fjärlarna för hans ögon, höjde sig och sänkte sig, nalkades och flydde. Och luften var blå och tom, och vinden gnolade och somnade bort, och det blev tyst.”²⁴

Även här framställs Humlegården som en somrig idyll mitt i staden. I en annan del av boken befinner sig Tomas Weber i en villa strax intill Humlegården. Villan tillhör Konsul Arvidsson, vilket alltså även här antyder att området är hem åt de välbärgade. På ytterligare ett ställe i romanen sitter Tomas och dricker vichyvatten tillsammans med sin vän Recke i en vattenbutik i parken. Ett foto ur Stockholms Stadsmuseums arkiv från 1943 föreställer en vattenbutik²⁵. Kanske är det samma butik som stod där på Söderbergs tid.

Bild 2. Vattenbutik i Humlegården år 1943.

Förvånande, kan det kanske tyckas i dag, att kor har betat i parken och att det har funnits villor i Humlegården.

3.2 Slussen

Slussen och dess närområde, har under de senaste hundra åren förändrats avsevärt. Byggnader har rivits och nya har byggts upp. Det är inte bara miljön som har ändrats, utan även människorna som bor på platsen. Detta framkommer mycket tydligt i litteraturen. Slussen finns markerad på kartan i bilaga 1.

²² Wolke, Lars Ericson. *Stockholms historia*, 61.

²³ Sommar. *Strindberg på Östermalm*, 15.

²⁴ Söderberg. Kapitel VI i *Förvillelser*.

²⁵ Petersens, Lennart af. *Vattenbutik i Humlegården*.

August Strindberg beskriver platsen sedd från Mosebacke i *Röda rummet*:

”Långt nere under honom bullrade den nyvaknade staden; ångvincharne snurrade nere i Stadsgårdshamnen, järnstängerna skramlade i järnvågen, slussvaktarnes pipor visslade, ångbåtarna vid Skeppsbron ångade, Kungsbacksomnibussarna hoppade skallrande fram på den kullriga stenläggningen; stöj och höjt i fiskargången, segel och flaggor som fladdrade ute på strömmen, måsarnes skri, horns signaler från Skeppsholmen, gevärsrop från Södermalmstorg, arbetshjonens klappande med träskorna på Glasbruksgatan, allt gjorde ett intryck av liv och rörlighet, som tycktes väcka den unge herrens energi”²⁶

Här finns rikligt med beskrivningar av området kring Slussen, så som det såg ut i slutet av 1800-talet. Skeppsholmen, Stadsgårdshamnen och Södermalmstorg är platser som känns igen även idag, även om de förändrats mycket. En annan plats som beskrivs är fiskargången som låg under Östra Slussgatan där det på den tiden bedrevs försäljning av fisk. Den Glasbruksgata som nämns i utdraget finns inte kvar idag. Idag finns en liten bit av Glasbruksgatan kvar som en del av Klevgränd²⁷. Under denna tid var gatan mycket riktigt hem åt många av de som arbetade på arbetsinrättningen som låg på Stora Glasbruksgatan.

Vid den tid då *Röda rummet* utspelar sig var Katarinahissen vid Slussen ännu inte byggd²⁸. Den ursprungliga Katarinahissen invigdes först 1883²⁹.

I Hjalmar Söderbergs *Förvillelser* beskrivs också Stadsgårdshamnen:

”De trånga Skeppsbrogränderna defilerade förbi som en rad av svarta källargluggar, och i det nät av broar och viadukter, som bildar övergången från Staden till Söder, kröpo människorna om varandra som myror. I Stadsgården var det svart av kolångare med rött i vattengången och av kolbärare, på vilkas ansikten han trodde sig kunna se, hur kraftigt de svuro över hettan.”³⁰

Även här beskrivs alltså hamnen som full av ångande ångbåtar med hårt arbetande människor. Övergången mellan innerstaden och Södermalm framställs som full av broar och viadukter, vilket stämmer med bilden av hur det såg ut kring sekelskiftet. Detta förändrades dock under 1900-talet vilket märks i Fogelströms *Sommaren med Monika*:

”Harry gick ner mot Slussen, kom fram till Södergatans sår, tittade automatiskt ut över Söderström mot Riddarholmen, jaha, så långt hade de alltså hunnit med brobygget. Ett gytter av kranar och träbryggor och några mönjegranna brobjälkar på stranden intill Mälartorgetts fiskhallar.”³¹

Sommaren med Monika utspelar sig betydligt senare än både *Röda rummet* och *Förvillelser* vilket det här stycket tydligt visar. Brobygget som beskrivs är i själva verket bygget av Tunnelbanebron mellan Slussen och Gamla Stan³². Denna bro finns kvar idag och binder samman söder med innerstaden.

²⁶ Strindberg. *Stockholm i fågelperspektiv* i *Röda rummet*.

²⁷ Björkum. *Stockholm från tid till annan*, 28.

²⁸ Persson. *Vandra med August Strindberg*, 114.

²⁹ Stockholmskällan. Slussen.

³⁰ Söderberg. Kapitel VII i *Förvillelser*.

³¹ Fogelström. *Sommaren med Monika*.

³² Stockholmskällan. Byggnation av tunnelbanebron mellan Slussen och Gamla Stan.

3.3 Stockholms skärgård

Det är förmodligen omöjligt att skriva om Stockholm utan att nämna Skärgården. Detta märks även i stockholmslitteraturen, skärgården upplevs alltid som närvarande, en plats där stockholmaren kan vila ut och ta en paus från den stökiga staden.

Strindberg var själv ofta ute på olika öar i skärgården. Så gott som varje sommar reste han ut, ofta tillsammans med familjen, för att njuta av omgivningarna och skriva. Det är mycket från dessa resor han hämtat inspiration till ett av sina mest lästa verk - *Hemsöborna*.³³

I *Röda rummet* tvingas den nedbrutne Arvid Falk ut till ön Nämndö av sin vän Henrik Borg. I ett brev till Struve skriver Borg om hur det gick till när den hysteriske Falk skulle ut i skärgården:

*”Emellertid mojnade han av, och när han fick se de stora vattnen och skären, så blev han sentimental och språkade en hel hop smörja om att han aldrig trott han skulle få se Guds (!) gröna jord mer o.d.”*³⁴

På Nämndö får Falk en chans att lugna sig och hitta tillbaka till sig själv. Bara åsynen av de vackra omgivningarna får honom att lugna sig från stadens stress.

Även Hjalmar Söderbergs flanör Tomas Weber letar sig ut i skärgården när han känner sig orolig och kluven. Weber väljer på måfå ut en båt som går till Utö, en plats han aldrig tidigare besökt:

*”Fjärdarna bredde sig blanka som glas för hans fötter, stumma, vida, kalla. Solen hade nyss gått ned och brett ett rödviolett töcken över den smala landremsan längst i väster. Två eller tre fiskarbåtar sökte långsamt mot land med slappa segel och jämna årtag, vilkas plaskande i vattnet indelade tiden lika tröttande regelmässigt som ett urverk.”*³⁵

Kapitlet som utspelar sig på Utö är mycket detaljrikt beskrivet och havets skönhet och storhet är nästan överväldigande. Detta förstärker intrycken och skapar en stark kontrast till staden. Fiskarnas årtag över havet känns tryggande och allt är stilla.

Sommaren med Monika är den bok av de tre verken där Stockholms skärgård får ta mest utrymme. Nästan hela boken utspelar sig på olika platser i skärgården. Harry och Monika tuffar runt på motorbåten och lägger till där helst de passar dem. Även de flyr från storstaden för att vara fria i skärgården. Under sommaren lever ungdomarna i ett somrigt paradiset, vilket tydligt kommer fram i följande stycke:

*”Nerstänkta och prickiga av sand blev de tvungna att kasta sig i på nytt, simmade runt i viken, klättrade upp på några flata hällar som nätt och jämnt nådde över vattenytan. Sen vadade de tillbaka till stranden, drack ur mjölken de köpt på bondgården föregående dag, började känna sej väl solbrända, de skulle inte kunna sitta nakna i solskenet länge till.”*³⁶

I boken upplevs skärgården som ett oändligt paradiset, så gott som tomt på människor. Det är en plats där absolut stillhet råder, och där den äkta friheten kan upplevas.

³³ Persson. *Vandra med August Strindberg*, 172.

³⁴ Strindberg. Brevväxling i *Röda rummet*.

³⁵ Söderberg. Kapitel VII i *Förvillelser*.

³⁶ Fogelström. *Sommaren med Monika*.

4. SLUTSATS

4.1 Staden

En mycket tydlig likhet mellan de tre verken är att de till stor del utspelar sig under sommarhalvåret. Detta får staden att upplevas som ljus, luftig och mycket levande. Ofta beskrivs grönskande platser, exempelvis parker som Humlegården. Havet känns ständigt närvarande, då och då hörs måsar eller tutande båtar i bakgrunden.

I alla tre verken finns passager där karaktärerna känner sig fria, vilket oftast inträffar när de befinner sig i naturen. Utifrån dessa beskrivningar kan alltså staden upplevas som grönskande, vacker och full av möjligheter.

En annan sida av staden kommer också fram i miljöbeskrivningarna. Emellanåt i *Röda rummet* skymtar fattigdomens Stockholm förbi. I vissa beskrivningar speglas de delar av staden där arbetarna lever, det är smutsigt, stökigt och fattigt. Ibland kan det vara beskrivningar som att en skorsten i fjärran spyr ut smutsig rök vilket får läsaren att förstå att det även finns en annan sida av Stockholm - industristaden, arbetarnas stad. Det är denna sida av Stockholm som Per Anders Fogelström ofta valt att skildra i sina böcker. *Sommaren med Monika* handlar om dessa fattiga arbetarfamiljer på Söder. Barnen springer barfota på gatorna och deras fäder sitter på sjaskiga krogar och dricker upp familjens sista slantar. Harry är lyckligt lottad eftersom hans familj har tillräckligt med pengar för att klara sig, i Monikas familj ser det helt annorlunda ut.

På detta sätt upplevs Stockholm som en stad full av kontraster: å ena sidan de grönskande parkerna, å andra sidan de fattiga slumkvarteren på Söder och gamla Ladugårdslandet.

De karaktärer som böckerna kretsar kring har alla ont om pengar. Arvid Falk i *Röda rummet* har valt att slå in på den litterära banan vilket resulterar i att han tidvis har dåligt med pengar. Även de personer han umgås med, i huvudsak konstnärer och andra ”kulturpersonligheter”, är nästan alltid fattiga och alla lånar pengar av varandra. När någon har råd går de till Röda rummet på Berns och äter. Det är möjligt att Strindberg mycket väl kände till dessa kretsar, eftersom han själv umgicks med konstnärer och musiker.

Även Tomas Weber i Söderbergs *Förvillelser* är fattig. Hans far är rik, men Weber vill inte gärna låna pengar hela tiden. Därför lånar han av sina vänner, och skaffar sig stora skulder. Skulderna är något som jagar honom genom hela verket.

Sommaren med Monika handlar också om människor som har ont om pengar. Både Harry och Monika är fattiga och arbetar för att ha råd med nöjen som biobesök, cigaretter och cafébesök.

På så sätt finns fattigdomen närvarande i alla tre verken. Trots det upplevs bristen på pengar aldrig som hotfull eller oroande, i Stockholm finns det alltid möjligheter att klara sig. Det finns en slags rebellisk anda i alla böckerna. Huvudpersonerna känner sig fria i sin nöd, pengar är inte allt och saker och ting löser sig alltid till slut.

4.2 Platserna

Humlegården fanns inte nämnd i *Sommaren med Monika*, men likväl i de båda andra böckerna. En stor del av Söderbergs *Förvillelser* utspelade sig i Humlegården och området i närheten. Detta beror troligtvis på att han själv bodde på flera olika platser kring parken. Östermalm utgjorde en

stor del av hans personliga bild av Stockholm, på samma sätt som Fogelströms stockholmsbild ofta kretsar kring Södermalm.

Både Hjalmar Söderberg och August Strindberg beskriver Humlegården som en vacker, somrig och idyllisk plats i sina böcker. I båda verken upplevs platsen som en park där huvudsakligen medlemmar ur borgarklassen strövar omkring. Trots det går det att ana, framförallt i *Röda rummet*, att fattigdomen är mycket nära.

Slussen med omnejd finns på olika sätt med i alla böckerna. Det var, och är ännu idag, en central plats, framförallt på grund av närheten till vattnet. Idag är Slussen en viktig knutpunkt för tunnelbanetraffiken, därför är byggandet av Tunnelbanebron som skildras i *Sommaren med Monika*, mycket intressant.

I de tre böckerna märks det tydligt att det handlar om en helt annan del av staden än Humlegården och Östermalm. Den södra delen av Stockholm är stökigare, smutsigare och modernare. Arbetet är i full gång och läsaren kan nästan känna lukten av nyfångad fisk och eldat kol.

Skärgården framställs på samma sätt i alla tre verken. Det är en plats dit stockholmsbon kan åka för att få ro och kunna känna sig ung på nytt. Alla löften om strålände sommardagar och ljumma havsbriser infrias på de otaliga öarna och det är nästan förvånande att det ligger så nära den bullriga staden. I böckerna ges också intrycket att Stockholms skärgård är en plats där människorna fortfarande lever på det ”gamla” sättet. I *Sommaren med Monika* beskrivs bondgårdar, och i *Förvillelser* möter läsaren invånare på Utö som tycks leva endast av fisket.

5. DISKUSSION

Av slutsatsen går det att se att Stockholm i litteraturen är en vacker, somrig stad som dock har sina mörka sidor. Fattigdomen är utbredd, men borgerskapet kan promenera Strandvägen fram utan att behöva se smutsen bortom Slussen. I stockholmskildrarnas stad finns både nöden och lusten närvarande. Det som skiljer de tre berättelserna åt tycks till stor del bero på författarnas egen bakgrund. Mycket av deras egen uppväxt och levnadsmiljö speglas i deras berättelser om Stockholm.

Strindberg kom från en ganska god bakgrund, men i hans litteratur märks medvetenheten om fattigdomen som finns bland Stockholms arbetare. Han drar sig inte för att skildra hur Arvid Falks väg till den idylliska Humlegården ser ut. Nöden som finns bara runt hörnet är ingenting han blundar för. Detta förhållningssätt färgar hela verket och ger en rik och varierad bild av Stockholm.

Hjalmar Söderberg lägger inte lika mycket intresse vid arbetarklassens Stockholm, utan fokuserar mer på de finare familjerna. Han var uppvuxen på Östermalm, och bodde i närheten av Humlegården, vilket märks tydligt i hans debutroman. Söderbergs stockholmsbild upplevs som ljusare än Strindbergs och Fogelströms.

Kanske är det Fogelströms Stockholm som mest sticker ut jämfört med de andra två. Det beror inte enbart på att *Sommaren med Monika* är skriven betydligt senare än de andra verken, utan främst på valet av miljö. Det märks att Fogelström vuxit upp på Södermalm, eftersom han skildrar Stockholm sedd genom ögonen på de två söderungdomarna Harry och Monika. I hans verk är människorna och

platserna mycket olika de som skildras i exempelvis *Förvillelser*. Här visas en annan del av livet. Stockholm blir en stad med skarpare kontraster, men kanske också en mer naturtrogen bild av staden som den verkligen är.

Stockholm är, liksom de flesta större städer, i stor förändring. Människorna ändras och så gör även deras städer. De stockholmsskildringar som skrivs i dag kommer visa en helt annan bild av staden och dess invånare. Det gör Stockholmsmotivet till en evig källa av överraskningar och nya berättelser.

6. LITTERATURFÖRTECKNING

Björkum, Svante. *Stockholm från tid till annan*. Stockholm: Natur och Kultur, 2003.

Fogelström, Per Anders. *Sommaren med Monika*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 2015. E-bok.

Hasselgren, Ingemar. Karlavägen 80 vid Karlaplan. T.h. Narvavägen [Fotografi]. 1962. Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/26758> (Hämtad 2017-06-09)

Holmbäck, Bure. *Hjalmar Söderbergs Stockholm*. Stockholm: Höjerings, 1985.

Järv, Harry. August Strindberg. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/august-strindberg> (Hämtad 2017-06-08)

Lindgren, Herbert. *Utsikt från Skinnarviksparken mot Stadshuset och Norrmalm* [Fotografi]. 1962. Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/25377> (Hämtad 2017-06-09)

Lundgren, A.R., Markman, Herman. *Karta öfver Stockholm upprättad och utgifven af A. R. Lundgren år 1885* [Karta]. 1885. Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/8975> (Hämtad 2017-06-09)

Bure Holmbäck. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/bure-holmbäck> (Hämtad 2017-06-08)

Carl Olov Sommar. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/carl-olov-sommar> (Hämtad 2017-06-08)

Per Anders Fogelström. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/per-anders-fogelstrom> (Hämtad 2017-06-08)

Olofsson, Tommy. Hjalmar Söderberg. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hjalmar-soderberg> (Hämtad 2017-06-08)

Persson, Anita. *Vandra med August Strindberg, 12 vandringar i Stockholm och Stockholms skärgård*. Stockholm: Prisma, 2004.

Petersen, Lennart af. *Vattenbutik i Humlegården* [Fotografi]. 1943. Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/11792> (Hämtad 2017-06-09)

Sommar, Carl Olov. *Strindberg på Östermalm*. Stockholm: Billbergs, 1980.

Strindberg, August. *Röda rummet, Skildringar ur artist- och författarlivet*. Samlade verk. Nationalupplaga. 6. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1981. E-bok.

Strindbergsvandringar med Anita Persson. Om Anita Persson. <http://www.strindberganita.se/#anita> (Hämtad 2017-06-08)

Stockholmskällan. Byggnation av tunnelbanebron mellan Slussen och Gamla Stan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/11492> (Hämtad 2017-06-09)

Stockholmskällan. Linnémonumentet. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/27084> (Hämtad 2017-06-08)

Stockholmskällan. Per Anders Fogelström. <https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/De-skriver-om-Stockholm/fogelstrom/> (Hämtad 2017-06-08)

Stockholmskällan. Slussen. <https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/Stockholmsplatser/slussen/> (Hämtad 2017-06-09)

Söderberg, Hjalmar. *Förvillelser*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 2012. E-bok.

Söderberg, Hjalmar. *Hjalmar Söderberg erbjuder Wahlström & Widstrand debutromanen Förvillelser - brev 1895*. Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/27875> (Hämtad 2017-06-08)

Söderberg, Hjalmar. *Hjalmar Söderberg skriver till polisen efter att hustrun sett en karl i sovrummet*. Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/30328> (Hämtad 2017-06-08)

Wolke, Lars Ericson. *Stockholms historia*. Lund: Historiska Media, 2016.

Bilaga 1
Karta över Stockholm 1885

